

Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele

STRUGGLE WITH SYPHILIS IN OUR COUNTRY

İnci HOT*

* Ph.D., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, İSTANBUL

Özet

Ülkemizde frengi hastalığı Osmanlı-Rus Savaşlarından sonra işgal edilen bölgelerimizde görülmeye başlamıştır.

1870'li yıllardan itibaren frengi mücadelesi için adım atılmıştır. Açılan hastane, dispanser, muayenehane ve tedavi evleri ile hastalıkla mücadele edilmiştir. Hastaların tedavisi ücretsiz yapılmıştır. Ücretsiz yapılan evlenme muayeneleri ile toplumun sağlığı korunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Frengi, Koruyucu tıp
Frengi ile mücadele

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2004, 12:36-43

Summary

Syphilis was observed in Turkey, especially in the areas under military occupation after Otlaman-Russian wars.

Since 1870's the struggle with syphilis has started. Hospitals, health-houses, small clinics and private medical officer were opened. Patients were taken care of completely free. As a preventive precaution for the society, the couples to be married were examined free, as well.

Keywords: Syphilis, Preventive medicine,
Struggle with syphilis

T Klin J Med Ethics, Law and History 2004, 12:36-43

Tarihi

Frenginin eski zamanlardan beri doğu yarım kürede varlığını kabul eden görüş yanında genel olarak kabul edilen görüş frenginin Avrupa'ya Amerika'dan geldiğidir. Sosyal ve zührevi hastalıkların en önemlisi olan frengi Amerika'nın keşfiyle Avrupa'ya yayılmıştır. Hastalık kısa sürede İspanyol kadınlarına ve askerlerine geçmiştir. Bu askerler hastalığın Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur.

Avrupa'da çok görülen bu hastalık Avrupa'dan kovularak Osmanlı Ülkelerine sığınan Yahudi kadınlarla Fas'a gelmiş ve buradan da doğu limanlarına yayılmıştır. Bu nedenle yurdumuzda tek tük vakalar görülmeye başlamıştır (1).

Avrupa ile ilişkilerimizin azlığı, halkımızın fuhuşu ağır bir suç sayması nedeniyle bu tarihlerde ülkemizi etkilememiştir. Yurdumuzda frengi 1806-1812, 1828-1829 Osman-Rus Savaşlarından sonra işgal edilen yörelerimizde görülmeye başlamıştır. 1854 Kırım ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşlarından sonra salgınlar görülmüştür (2).

Bilhassa İstanbul'da başlayan hastalık artarak Bolu ve Kastamonu bölgelerine yayılmıştır. Diğer yandan Karadeniz sahilinden Rusya'ya çalışmaya giden fırıncılar tarafından da Karadeniz liman şehirlerimizde hastalık görülmeye başlamıştır.

Mücadele

İstanbul'da Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1858 tarihlerinde fuhuşla mücadele etmek amacıyla ilk defa genelev açılmıştır. Buralarda çalışan kadınların daha çok yabancı uyruklu olmasından zührevi hastalıkların yayılmasında büyük bir kaynak olan bu genelevlere kapitülasyonlar nedeniyle hükümet ve belediye tarafından müdahale edilememiştir.

1869-1870 yıllarında Altıncı Daire-i Belediye'de (Beyoğlu) fuhuşla mücadele için sağlık komisyonu kurulmuş, başına getirilen Dr. Serviçen Efendi'nin bu konuda hazırladığı raporu Tıp Cemiyetinde tartışılmıştır(3).

Dr.Michael'in ve Cemiyet-i Mülkiye-i Tıbbiye azasından Muallim Dr. Miralay Agop

Handanyan'ın bu konudaki raporu mücadelede ilk adımı oluşturur. Raporda Beyoğlu ve Galata'da genelevlerdeki fahişelerin teftiş edilip, sağlık kontrollerinin yapılması gerektiği bildirilmiştir. Şehremaneti ile Cemiyet-i Mülkiye-i Tıbbiye arasında yapılan yazışmalar sonunda Cemiyet tarafından hazırlanan talimatname Şûrâ-yı Devlet'çe onaylanarak padişahın 5 Şubat 1880 (24 Kanunsani 1295) tarih ve 48 numaralı tezkiresiyle Şehremanetine bildirilmiştir. Böylece Emrâz-ı Zühreviye Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Bu nizamname ile genelevlerdeki kadınların muayenesi yapılmış ve bulaşıcı hastalıkların yayılmaması için önlemler alınmıştır. Bu amaçla yeteri kadar hekim, memur ve belediye çavuşu görevlendirilmiştir(4).

Fahişelerin düzenli olarak muayene edilmesi ile zührevi hastalıkların çoğalmasında önlenmiştir. İstanbul'da fahişelerin kayıtlarının yapılmasına ve zührevi hastalıkların mecburi tedavilerine 1908 yılında başlanmıştır(5).

Emrâz-ı Zühreviye Hastanesi

1295 yılına ait talimatname üzerine Altıncı Daire-i Belediye Nisâ Hastahanesi adıyla "Umumhanelerdeki illetli kızların tedavisi için" Yüksekaldırım'ın üst başında bir hastane açılmıştır. Yatak sayısı az, eski ve harap olan bina hastane şartlarına sahip olmaktan uzaktı. Ancak şüphe üzerine gönderilen "illetli kızlar" burada tedavi amacıyla bir süre alıkonurlardı. 1919 (1335) yılında adı Beyoğlu Nisâ Hastahanesi olarak değişmiştir. Eski binanın terkiyle Şişli civarında bir binaya nakil için girişimde bulunulmuşsa da şikayet üzerine bundan vazgeçilmiştir. Eski binanın tamiri yapılmış, yatak mevcudu 30-40'a çıkarılmıştır. Hastaneye bir mikroskop alınmış, civa ve salvarsan temin edilerek tedavide kullanılmıştır. Hastane daha sonra 1914 yılında Kuledibi'nde bulunan binaya nakledilerek yatak sayısı 70'e çıkarılmıştır. Ancak mütareke sonrası binanın tahliye edilmesi yüzünden hastane tamamen kapanmıştır.

1917 yılında Polis Müdüriyet-i Umûmisince Beyoğlu'nda İtalyan mektebi olup kapalı bulunan binada 250-300 yataklı bir hastane açılmıştır. Ancak binanın terkedilmesi mecburi olunca Galata'da muayenehane binasının bir kısmı geçici olarak 30-

40 yataklı hastane haline getirilmiştir. Hastalığı ağır seyredenlerle, evsiz olanların takibi burada yapılmış, diğer hastalar işlerinden ayrılmak kaydıyla evlerinde ve ayakta tedavi edilmiştir. İki ay kadar bu şekilde devam ettikten sonra Ağahamamı civarında bir vakıf hamı 150 yataklı hastane haline getirilmiştir.

Nihayet Emrâz-ı Zühreviye Hastahanesi 6 Nisan 1919 tarihinde Bulgar Hastahanesi'ne bitişik önceleri Bulgar Ruhban Mektebi olan ahşap binaya taşınmıştır. 9 Ağustos 1921 tarihinde çıkan yangınla tamamen yanmış ve hastalar dârülacezede bir daireye taşınmıştır.

Ancak dârülaceze pavyonunun yetersiz olması ve uygun bina bulunmaması nedeniyle Beşiktaş'taki mektep binasına geçici olarak taşınmıştır.

21 Eylül 1921 tarihinde Zühreviye Hastahanesi askeriyeeye ait olan Halıcıoğlu'ndaki binaya taşınmıştır. Üç yüz yataklı hastane burada tesis edilerek hizmet vermiştir(6).

Muayenehaneler ve Dispanserler

Zührevi hastalıklarla mücadele için açılan muayenehanelerden birincisi 17 Ağustos 1910 (4 Ağustos 1326) tarihinde Markof sokağında açılmış önce Bülbüldere ve sonra Ziba Muayenehanesi ismini almıştır. Bu bölgedeki genelevlerde bulunan kadınların muayenesi evlerde yapılmayıp muayenehanede yapılmaya başlamıştır. 1913 yılında Beyoğlu'nda mimar sokağında Beyoğlu Muayenehanesi açılarak civardaki evlerdeki kadınların muayenesi buralarda yapılmıştır. Ancak yürürlükteki talimatname Altıncı Daire sınırları içinde uygulandığı için diğer dairelerde muayene yapılmamıştır. 1914 yılına kadar bu konuda bir başarı sağlanamamıştır.

İslam kadınlarının kayıt ve muayenesi ise 1914 yılında başlamıştır.

1915 yılında Beyoğlu muayenehanesi imam sokağında bulunan bir binaya naklolunmuştur(4).

Hıfzıssıhha şubesinde yapılan incelemeye göre frengi illetinin Osmanlı memleketinde günden güne yayıldığından bildirilmesinden sonra Emrâz-ı Sâriye Nizamnamesi'nin 64. maddesine göre Osmanlı memleketinin her tarafında frengi ihbarı, muayene ve tedavisi mecbur tutulmuştur(7).

Zührevi hastalıkların araştırılıp ve muayene hususunun belediyeden alınıp zabıtaya verilmesinin daha iyi olacağı gerekçesiyle 1915 (1331) yılında Emrâz-ı Zühreviye'nin Men-i Sırayetine Dair Nizamname ve Emrâz-ı Zühreviye'nin Men-i Sırayetine Dair Neşrolunan Nizamnameye Müteallik Talimatname yayımlanmıştır(8,9). Talimatnameye göre 1916 yılında Galata'da bir otel kiralanarak muayenehane açılmıştır; aynı yılın sonunda Kadıköy Moda'da bir ev Kadıköy ve Üsküdar'da oturan fahişelerin muayenesi için tahsis edilmiştir.

1916 yılında Beyoğlu muayenehanesi yer değiştirmiştir. Kadıköy muayenehanesi 1918 yılı sonlarında bulunduğu binanın boşaltılması ve bir yer bulunamaması sonucu öylece kalmıştır. 1919 yılında Galata muayenehanesi Karacaoglan sokağında şartları uygun olmayan bir eve taşınmıştır.

I. Dünya Savaşı yurdumuzda sefalet yaratmıştır. Bu nedenle ülkemizde fuhuş artmıştır. Fuhuş ve zührevi hastalıkları yok etmek için tedbir almak kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Sağlık Müdürlüğü halkın hastalık bilgisini arttırmak için bir taraftan gazete ve beyannameler ile yayın yapmış, diğer taraftan sağlık müzesinde özel bir bölüm açarak hastalığa karşı mücadele yollarını aramıştır. Hastaların parasız ve mahremiyetine özen gösterilerek tedavileri için şehrin çeşitli yerlerinde dispanserler açılmıştır ve frengi savaşında yeni bir adım atılmıştır.

1919 yılında ilk dispanser Üsküdar'da açılmıştır. Aynı yıl Haseki ve Cerrahpaşa muayenehanelerinde, ayrıca Kadıköy ve Beşiktaş'da birer dispanser haftanın ayrı günlerinde kadın ve erkek hastaların parasız tedavileri için ayrılmıştır.

1920 yılından itibaren Frengi Mücadele Teşkilatı Hıfzıssıhha Şubesine bağlanmıştır. Böylece tedbirler alınarak muayeneler bir merkezden yapılmıştır. Talimatnameye göre hastaların ücretsiz muayene ve tedavisi, bu nedenle İstanbul'un çeşitli yerlerinde muayenehane ve tedavihane açılması, hastane tesis ve idaresi, fuhuş yapan kadınların belirli zamanlarda muayenesi Zührevi Hastalıklar Müdüriyetinin en önemli görevidir.

1919 yılında tekrar açılan Kadıköy muayenehanesi 1920 sonlarında frengi dispanseri ile Yeldeğirmeni'nde bir eve nakledilmiştir. 1920

yılında Yeniköy'de bir tedaviyi açılmışsa da 1921 yılı Şubatında kapatılmıştır. 1914 Eylül ortalarında Divanyolu'nda açılan dispanser İstanbul Muayenehanesi olmuştur. 1921 yılında Zührevi Hastalıklar Talimatnamesinde değişiklik yapılmıştır. Kadıköy ve Divanyolu muayene ve tedavihaneleri birer sertababete dönüştürülmüştür. Burada haftanın iki günü hariçten gelip bulaşıcı hastalığı olanların ücretsiz tedavisi yapılmıştır(4,8).

Kastamonu-Bolu Mücadele Teşkilatı

İstanbul'da yapılan mücadele faaliyetine uygun olarak 1883 yılında ordumuzda görev alan Alman Generali Baron Von der Goltz birçok yeni erin frengili olduğunu görerek padişaha bu konuda bir rapor sunmuştur. Bunun üzerine ülkemize gelecek 1889-1902 yılları arasında görev yapan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin Emrâz-ı Cildiye ve Efrenciye Hocası Düring Paşa başkanlığında bir sağlık komisyonu toplanmış ve ülke çapında bir frengi savaş raporu hazırlanmıştır(10).

1896'da Kastamonu ve yöresinde frenginin yüksek oranda görülmesi nedeniyle mücadeleye buradan başlanılmasına karar verilir(2).

Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilatı Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (11).

Düring Paşa'nın yaptığı incelemelerle Çankırı, Bartın, Düzce ve Cide'de yeni frengi hastaneleri açılmasını ve civa buharında tütsüleme gibi ampirik tedavilerden vazgeçilerek, tedavilerin çağın gereğine göre yapılmasını önermiştir(3).

Kastamonu vilayetinde çok sayıda seyyar tabip ve yeni hastaneye gerek duyulmuştur. Frengi mücadelesinde hükümet ve hayır cemiyetlerinin konferans ve yayınları halkı bilgilendirmek için önemli olduğu ve fahişeliğin sosyal sebeplerini kaldırmak için çalışma yerleri açarak kişileri namuslu çalışmalarını için gayret edilmesi gereği üzerinde durulmuştur(12).

Halk hastalığı tanıyıp kendisini koruması gerekirken hastalığı inkar etmiştir. Kastamonu ve Bolu'da hastalık sahilde çok görülürken hastalıkla mücadele eden hastanelerin ve belediye tabiplerinin bulunduğu iç kısımlarda bu oran daha azdır.

Kastamonu'da halk iş bulamadığı için İstanbul ve diğer büyük şehirlere gitmişlerdir. Pahalı bir çevrede ailelerini geçindiremediklerinden bekar ve sefil bir hayat sürmeleri sonucu olarak hastalığın kendi bölgelerine de yayılmasına neden olmuşlardır. Diğer bir neden de; başka yerlerde askerlik yapanların hastalığın yayılmasında etken olmalarıdır. Gayri meşru ilişkiler, kişilerin bilgisizlikleri, eğitimsizlikleri, sağlıklı evlilikler hastalığın yayılmasına neden olmuştur. Şehirler içindeki han, hamam, otel gibi tesisler hastalığa sebep olduğu gerekçesiyle daha fazla kontrol edilmiştir.

Önceden mevcut olan altı hastaneye ilaveten 1914 yılından itibaren dört hastane daha ilave edilmiştir. 1914 yılı her konuda teşkilatın bu tarihe kadar görülmeyen başarı elde ettiği bir yıl olmuştur. Seyyar tabipler tarafından dörtüzbirbin kişi muayene edilmiştir. Hastanelerde tedavi görenlerin sayısı artmıştır. Ayrıca seyyar tabipler diğer bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede de aşı ve kinin kurslarına devam ederek hizmet vermişlerdir(13).

1916 yılında Kastamonu Frengi Teşkilatında hizmet veren hastaneler: Kastamonu, İnebolu, Sinop, Safranbolu, Çankırı, Cide, Boyabat, Ayancık, Bolu, Bartın ve Ereğli hastaneleridir.

Zührevi hastalıklar zamanında endişe verici duruma gelmiştir. Başlangıçta Kastamonu'da bulunan mücadele teşkilatının yurtta genişleme ihtiyacı duyulmuştur. Ancak böyle bir umumi teşkilat çok masraflı ve o oranda da sıhhat memuru kullanılmasını da öngörmektedir.

1920 (1336) yılına ait tüzükte Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatı Genel Müfettişliği kaldırıldığı, bu bölgedeki hastane ve gezici memurların yönetimini buldukları sancağın sıhhiye müdürlüğüne verildiği, tüzüğün Sıhhiye Vekaletince yürütüleceği belirtilmiştir(14).

Osmanlı devletinde frengi hastalığının yayılmasını önlemek ve buna karşı gelmek için halkı bu hastalığın özelliği, tehlikesi, tedavi imkanları hakkında bilgilendirmeyi uygun görmüştür.

1921 tarihinde 90 numaralı "Frenginin Men-i Sirâyet ve İntişârının Tahdidî Kanunu" ile frengililerin devlet tarafından parasız tedavisi mümkün olmuştur.

Bu 90 numaralı kanun ve Hıfzıssıhha Kanununa göre bütün resmi tabip ve kurumlar frengilileri ücretsiz tedavi etmeğe mecbur oldukları gibi her frengili kişi yine Umumi Hıfzıssıhha Kanununa göre kendini tedavi ettirmekle mükellef ve ettirmeyenlerin sıhhat memurları tarafından takibi zaruridir.

Cumhuriyet Dönemi Frengi Mücadelesi

Cumhuriyet hükümetinin kuruluşundan sonra kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı frengi hastalığıyla savaş işini esaslı şekilde ele alarak tıbbın bu hastalıkla mücadeleyi gerektiren bütün vasıtalarla savaş kurulları kurmuştur. 1923 yılında frengi tedavisi belediye tabibine aittir.

1921 yılında yürürlüğe giren kanuna göre önceleri hekimlerin bilgisine göre farklı uygulanan frengi tedavisi sonrası 1925 yılında memleketin belli başlı hekimleri tarafından bir frengi komisyonu oluşturulmuştur ve yapılacak frengi tedavi yöntemleri tespit edilmiştir. Bu nedenle bir "Frengi Tedavi Talimatnamesi" düzenlenmiştir.

Frengi oranı yüksek olan yerlerde hususi mücadele teşkilatına gerek görülmüş ve 1926 yılında bu şekilde mücadeleye başlanmıştır. İlkönce Sivas merkez ve Hafik ve Bursa'nın Orhaneli kazalarında başlamış olan mücadele kanuni bir hükme bağlı olmayıp hükümet emri ve sari hastalıklar nizamnamesine uydurularak yapılmıştır. Halkın da yardımıyla başarıya ulaşmıştır. 1930 yılından sonra Umumi Hıfzıssıhha Kanunu hükümleri ile kanuni bir şekilde tedavi ve tarama uygulamasına devam edilmiştir. Mücadelede çalışan hekimler frengi teşhis ve tedavi konusunda bilgilendirilmek için hususi bir kursta yetiştirilmiştir. Önce Hafik ve Orhaneli kazalarında başlayan mücadele 1933 yılında Ordu, Ünye, Fatsa, Şarkışla, Yıldızeli, Düzce, Çarşamba kazalarına kadar yayılmıştır. Balıkesir ve Zonguldak illeri hususi idareleri de frengi mücadele teşkilatı yaptırmışlar ve başarıyla katılmışlarsa da 1933 yılı bütçesi ile Balıkesir ili bu teşkilatı kaldırmıştır.

Büyük şehirlerde ve zührevi hastalıkların kolayca yayılmasına uygun yerlerde kişilerin kolayca müracaat ederek kendilerini gizlice tedavi ettirebilmeleri için Ankara ve İzmir'de 1927 yılından itiba-

Tablo 1. Frengi mücadelesi yapılan ilçelerdeki çalışma sonuçları

Kazalar	Muayene Edilen Nüfus	Tespit Edilen Frengili	% Oranı	Tedavisi biten	Kayıp silinen	Tedavisi Hükümet Tabibi-ne Bırakılan	Bırakılan Frengililerin Nüfusa Oranı	Savaşın Devam Ettiği Seneler
Sivas	69394	3220	4.6	2115	736	369	0.5	1925-36
Hafik	28160	1132	4.0	667	416	49	0.1	1926-35
Orhaneli	42254	1625	3.8	1088	309	228	0.5	1926-35
Çarşamba	41448	4890	11.8	2037	2382	471	0.9	1929-35
Düzce	75868	5159	6.8	4344	621	194	0.2	1929-36
Ordu	100556	5147	4.8	4219	592	336	0.2	1929-37
Fatsa	37453	1327	2.8	1047	144	136	0.4	1929-37
Sarıışla	45705	1940	4.0	1139	397	404	0.7	1928-38
Yıldızeli	45086	1180	3.5	944	131	105	0.2	1933-39
Reşadiye	30916	855	2.5	647	108	100	0.2	1935-39
İnebolu	52521	1709	3.3	1517	128	64	0.1	1936-38
Cide	44565	1707	4.2	1590	82	35	0.08	1936-39
Zonguldak	50751	3395	6.6	3115	233	47	0.06	1935-41
Bartın	72791	4328	6.0	3764	377	187	0.2	1936-41
Safranbolu	65167	3025	4.6	2629	258	138	0.2	1937-41
Alucra	29875	736	2.4	517	125	94	0.3	1938-41
Boyabat	60987	3240	5.3	2566	446	228	0.3	1937-42
Tokat	86569	2246	2.5	1613	481	152	0.2	1936-42
Ünye	73613	2053	4.0	1530	309	214	0.3	1936-43
Tavşanlı	49805	1770	3.5	1362	221	187	0.3	1939-45
Daday	43208	851	2.0	658	54	139	0.3	1940-43
Erbaa	70121	1893	2.5	1383	341	169	0.2	1939-44
Kavak	27265	558	2.4	459	30	69	0.2	1940-45
Devrek	71581	4359	6.7	3857	337	165	0.2	1941-45
Zile	54469	924	1.8	580	141	203	0.4	1941-46
Bulancak	38922	1037	2.7	896	76	65	0.2	1939-46
Bafra	85345	1546	2.0	1133	290	123	0.4	1941-47
Havza	29298	733	2.7	631	56	46	0.2	1944-47
Ayancık	56429	2742	4.8	2369	243	130	0.2	1940-48
Toplam	1.580.122	65327	4.1	50416	10064	4847	0.3	

(Sağlık Der., Cilt:22, Sayı:10-11,1948, s.26.)

ren deri ve tenasül hastalıkları tedavi evi adı altında birer dispanser açılmış ve bunlardan büyük faydalar sağlanmıştır. İstanbul'da bu tarzda tedavi eden iki dispanser hizmet vermiştir. Zonguldak'da Çaycuma'da da 1931 yılında bir dispanser açılmıştır.

Ankara ve İzmir tedavi evlerinde frengiden başka diğer zührevi hastalıklar da ücretsiz tedavi edilmiştir. Açılan dispanserlerde İstanbul, Samsun, Diyarbakır, Sivas, Adana zühreviye hastaneleri ile İstanbul'daki emraz-ı zühreviye dispanserlerinde ve diğer bütün resmi sıhhat kurumlarında bu hastalıkların tedavisi parasız yapılmıştır. Sivas ve Adana Emrâz-ı Zühreviye Hastaneleri kapanmıştır.

Frenginin nesilden nesile geçmesiyle toplum üzerinde yaptığı etkilerin önüne geçmek için frengililerin evlenmesine engel olmak mücadelede önemlidir. 1919 (1337) yılında frengi kanunu ile dikkate alınmış ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile

daha sağlam esaslarla uygulanmaya başlamıştır. 1919 (1337) tarihli kanuna göre bu muayene yalnız frengiyi kapsamaktaydı. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu evlenme muayenesini frengi, belsoğukluğu, yumuşak şankr ile beraber bazı kayıtlar altında verem hastalığını da kapsamış ve bir nizamname ile bu muayene tarzlarını tespit etmiştir. Zührevi hastalıklara yakalananların iyileşmeden evlenmelerine izin verilmez. Bütün muayeneler ücretsiz resmi kurumlarda yapılır (15).

1931'de yayımlanan 11682 sayılı Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname'ye göre evlenme muayeneleri parasız yapılarak ailelerin sağlığı korunmuştur (16).

Büyük şehirlerde zührevi hastalıkların kolayca yayılmasına müsait yerlerde, umumi taramalarla hastaların elde edilmesi mümkün olmayan yerlerde kişilerin gizlice müracaat edip kendilerini tedavi

ettirmeleri için 1927 yılından itibaren Ankara ve İzmir'de açılan dispanserlerden fayda görülmüştür. İstanbul'da da bu şekilde tedavi yapan İstanbul, Tophane, Üsküdar Deri ve Tenasül Hastalıkları dispanserleri hizmet vermiştir.

İlçelerde hükümet tabipleri tarafından yapılan frengi savaşından uzak köylerde tedavi gören hastalara hizmet vermek için ve hasta sayısı fazla olan bucak veya bölgelerde, ilçe hükümet tabiplerinin gözetim ve nezareti altında muayene ve tedavi evleri ile tedavi merkezleri kurulmuş ayrıca burada sağlık memurlarıyla seyyar sağlık memurlarından faydalanılmıştır. 1945 yılından itibaren uygulanan bu yöntem hastaların daha çabuk tedavi edilmelerini sağlamıştır(17).

Köy ve bucaklarda tedavi istasyonları kurulmuş, büyük şehirlerde dispanserler açılarak savaş genişletilmiştir. Tedavide kullanılmak üzere yurdun her tarafına ilaç, malzeme gönderilmiştir. Frengi savaş kurulu başkanlıkları, yurdun hastalığın yoğun olduğu bölgelerinde çalışmış, bu bölgelerde yaşayan bütün halkı tescil ederek tarama muayenelerinden geçirmiştir. Gerekli tedaviler yapıldıktan ve hastalığın söndüğüne kanaat getirildikten sonra yurdun lüzumlu bir bölgesinde görev almak için buradan ayrılmışlardır. İlk frengili tespiti köylerdeki evlerde ve ailelerde yapılmıştır. İsimler mahalli frengi kaydına göre tespit edilmiştir. Bütün frengililerin münasebette bulunduğu kimseler ve akrabalarının muayeneleri, kan muayeneleri ile yapılmış, lüzum görülürse başkaları da muayene edilmiştir(18).

Gezici frengi savaş ekipleri ilk defa 1924 yılında kurulmuştur. İstanbul, Ankara ve İzmir'de yapılan incelemelere göre ekipler tarafından bildirilen rakamlardan 1927 yılında frengi vakalarının % 3,7 olduğu tespit edildi. Yapılan mücadele sonucu 1948 yılında frengililerin adedi % 0,58 oranında azaldı. Bazı illerde ise azalma görülmedi. Örneğin 1935 yılında Sivas'da bu miktar % 4,7 dir (19).

1926 yılından 1947 yılı sonuna kadar Frengi Savaş Kurullarında 2.247.561 kişi muayene edilmiş bunlardan 862.312'i frengili bulunmuştur.

1948 yılında 6 Frengi Savaş Kurulu Başkanlığı faaliyette bulunmaktadır; Tokat, Giresun, Samsun, K.D. Ereğlisi, Uşak, Çorum(17).

1948 Yılında Mevcut Zührevi Hastalıklar Hastaneleri:

Ankara	25 Yataklı
Diyarbakır	25 Yataklı
İstanbul	100 Yataklı
İzmir	100 Yataklı
Samsun	40 Yataklı
Seyhan	25 Yataklı
Sivas	25 Yataklı

1948 Yılında Mevcut Yataklı Zührevi Hastalıklar Dispanserleri

Antalya	5 Yataklı
Antakya	5 Yataklı
İskenderun	5 Yataklı
Balıkesir	6 Yataklı
Erzurum	15 Yataklı
Gaziantep	20 Yataklı
Kastamonu	10 Yataklı
Kayseri	10 Yataklı
Konya	10 Yataklı
Urfa	10 Yataklı
Giresun	5 Yataklı

1948 Yılında Mevcut Yataksız Zührevi Hastalıklar Dispanserleri

Ankara
İstanbul Beyoğlu
İstanbul Galata
İzmir
Zonguldak
Bursa
Eskişehir

1949 yılına kadar 68 il ve ilçenin 6349 köyün taramaları yapılmıştır (19).

1951 yılında üçü İstanbul'da, biri Ankara, biri İzmir'de olmak üzere 5 zührevi hastalıklar hastanesi ile 19 zührevi hastalıklar dispanser polikliniği hizmet vermiştir.

Frengi mücadelesi ve fahişelerin kontrolü de il valisinin yetkisi altındadır. Frengili olan kimselerin hastaneye kabulü şarttır. Fakat hastanede yatak adedinin azlığı buna engel olmuştur. Özel olarak tedavi edilmek isteyen hastalara, hekimin kendilerine bakabilmesi için kaydedilmeleri ve bir vesika almaları koşulu getirilmiştir.

Üniversite hastaneleri ilk devredeki frengi tedavisini yapmakla beraber bütün hastalar hükümet dispanserine nakledilmiştir(19).

Zührevi hastalıklarla savaş için 23.11.1933 tarihli 15264 sayılı “Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi” (20), 3 Mart 1934’de “Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Nizamnamesinin 14 üncü Maddesine Tefikan Dahiliye Vekaletile Müstereken Yapılmış Olan Talimatname”(21), 22.12.1934 tarihli “Frengi Mücadele Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Talimatname” çıkarılmıştır (22).

1954 yılında frengi mücadelesine 8 mücadele reisliği ve bunlara bağlı 25 şube ve ayrıca 7 deri ve tenasül hastalıkları dispanseriyle devam edilmiştir. Yeni antibiyotikler sayesinde tedavi süresi kısalmıştır.

Hükümet tabipliklerince yapılan frengi çalışmalarının daha verimli olmasını sağlamak amacıyla kazaların bucak ve köylerinde 96 tedavi istasyonu açılmıştır. Yapılan çalışmalarla 1950 yılında tedavide kalan hasta sayısı 104.491 olduğu halde 1954 yılında tedavide kalan hasta sayısı 68.967’ye düşmüştür (23).

Tablo 2’de görüldüğü gibi frengi tedavisinde arsenobenzol, bizmut ve civa kullanılmıştır. 1934 yılından itibaren Potasyum iyodürün de kullanıldığı görülmektedir. 1937-1942 yılları arasında tabloda görüldüğü gibi bu dört ilacında kullanımı artmıştır. Bu rakamlar hasta sayısının arttığını ve çok sayıda kişinin tedavi edildiğini göstermektedir.

Eski frengi metotlarının uzun yıllar sürmesi frengili hastaların devamlı ve düzenli bir şekilde tedavi edilmelerini zorlaştırdığından hastalarda bitkinlik meydana getirmekte ve bunun sonucu tedavilerden istenilen sonuçlar alınamamıştır. 1957 yılında kabul edilen yeni Frengi Tedavi Yönetmeliği ile kısa sürede ve etkili bir tedavi olanağı sağlanmış ve bu yönetmelik de 1964 yılında tekrar gözden geçirilerek son şeklini almıştır (24).

1961 yılında frengi hastalarını bulup tedavi etmekle görevli on müşavirlik ve onsekiz deri ve tenasül hastalıkları dispanseri ile 176 geçici tedavi istasyonu ve 29 tedavi şubesi mevcuttu. 10 adet müşavirlik seyyar halde olup frengi oranı yüksek

Tablo 2. İllere gönderilen frengi ilaçları

Yıl	Arsenobenzol		Bizmut		Civa		Potasyum iyodür	
	Kg.	Gr.	Kg.	Gr.	Kg.	Gr.	Kg.	Gr.
1924	18	938	-	-	-	-	-	-
1925	51	516	-	-	129	-	-	-
1926	1	497	109	335	117	550	-	-
1927	24	412	37	020	140	670	-	-
1928	24	317	36	510	82	150	-	-
1929	22	916	74	970	89	350	-	-
1930	54	258	111	750	126	250	-	-
1931	51	000	121	650	145	875	-	-
1932	78	671	57	870	371	450	-	-
1933	37	579	96	490	304	125	-	-
1934	83	711	122	850	336	125	76	000
1935	94	657	81	450	349	425	39	000
1936	84	577	175	350	351	325	53	500
1937	102	597	361	500	382	250	120	500
1938	114	895	281	400	322	625	134	750
1939	103	665	290	575	249	325	106	000
1940	105	020	330	350	202	125	149	000
1941	101	130	303	575	87	875	133	500
1942	93	649	418	825	94	175	155	000
1943	62	921	253	875	184	000	97	000
1944	66	779	248	875	89	500	93	000
1945	63	172	268	200	70	625	38	000
1946	71	658	328	552	85	875	84	000
1947	70	576	394	198	78	810	42	250

(Sağlık Der., Cilt:22, Sayı:10-11, 1948, s.29.)

olan illerde taramalar yaparak frengilileri tespit ve tedavi etmiştir. Bu müşavirliklere bağlı şubeler ve ayrıca tespit edilen mahallerde köy tedavi istasyonları açılarak hastalar tedavi edilmiştir (25).

1961 yılında yayımlanan genelgede memleketimizde yeni frengi vakalarının artmakta olduğu belirtilmiştir. Ahlak zabıtasınca fuhuş yapanların ve bu halleri mahalli fuhuşla mücadele komisyonlarınınca da tespit edilmiş olanların her on günde bir zührevi muayeneden geçirilmeleri gereği bildirilmiştir (26).

Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerine göre 1991 yılında 16 deri ve tenasül hastalıkları dispenseri mevcut iken 1998 de 12 dispenser hizmet vermektedir. 1991'de 3785 kişi kayıt edilmiştir. 2710 kişi tedavi edilmekte ve 1032 kişinin tedavisi bitmiştir. 1998 yılında ise 3650 kişi kayıt edilmiştir. 3237 kişi tedavi edilmekte 407 kişinin tedavisi bitmiştir (27).

Ülkemizde cumhuriyet öncesi başlayan zührevi hastalıklarla savaş, yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Alınan önlemlerle hastalıklarla mücadelede başarıya ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Basa S. "Sifiliz'in Tarihçesi". Haseki Tıp Bülteni. 1977; 15(2): 93-5.
2. Yıldırım N. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları". Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul, 1985; 5:1328-30.
3. Öğütman R. "Türkiye'de Zührevi Hastalıklarla Savaş". Türkiye'de Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş Toplantısı. "İ.Ü. Cer. Tıp Fak. Yay. Rek. No: 2974, Dek. No: 99", s.36-8.
4. İstanbul Emrâz-ı Zühreviye Mücadele Teşkilâtı Tarihçesi ve İhsâiyyât. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1922; 15:66-7.
5. Türkiye'de Zührevi Hastalıklar Meselesi. Çev: İ.Tunca, Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1951; 25(11):646-54.
6. Emrâz-ı Zühreviye Hastanesinin Tarihçesi İhsâiyyât. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1922; 15:92-3.
7. Frengi İletinin Men-i İntişarı Hakkında Sıhhi Talimatname. Sıhhiye Mecmuası 1330; 2(5):309-13.
8. Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayetine Dair Nizamname. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1331; 3(9):759.
9. Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayetine Dair Nizamnameye Mütellik Talimatname. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. 1330; 3(5):761.
10. Uzluğ FN. "Frengi, Bunun Sirayet Tarzı, Tarihçesi II". Ülkemiz. 1967; 10:4-5.
11. Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1331; 3(8):524-6.
12. Kastamonun'da Teşkil Edilen Frengi Mücadelesine Dair Mütala't. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1329; 2(3): 202-6.
13. Muhammed sa'd. Kastamonu-Bolu Hastaneleri ve Seyyar Etibbası Müfettiş Umumlüğünden Vürüd Eden 1330 Senesi Raporudur. Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay., 1331; 3(8): 549-51, 562.
14. Özpekan M. "Büyük Millet Meclisi Tutanaklarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923-1933)." Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları. İst., 2001; 7:105-60.
15. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekaletinin 10 Yıllık Mesaisi. Sıhhiye Mecmuası. Fevkalade Nüshası, S.İ.M.V. Yay., 1933; 9:57-64.
16. Unat EK. Türkiye Cumhuriyetinde Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi. Temmuz 1981 Özel Ek Sayı; 12:393.
17. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 25 Yıllık Çalışmaları. Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1948; 22(10-11):24-31.
18. 26 Yıllık Sağlık ve Sosyal Yardım İşlerimiz. Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1949; 23(10):579.
19. Willcox RR. Türkiye'de Zührevi Hastalıklar Meselesi. Çev: İpek Tunca, Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1951; 25(10):590-3.
20. Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi(Kararname No:15264 Neşir Tarihi:23/11/1933). Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay. 1933; 9(65):250.
21. Zührevi hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Nizamnamesinin 14 üncü Maddesine Tevfikân Dahiliye Vekaletile Müstereken Yapılmış Olan Talimatname (3 Mart 1934). Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V. Yay. 1934; 10(67):5.
22. Frengi Mücadele Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Talimatname (Tasdik Tarihi:22/12/1934). Sıhhiye Mecmuası. S.İ.M.V., Yay., 1935; 11(75):417.
23. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekaletinin 1954 yılı Mesaisi. Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1955; 29(3):173-7.
24. Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ankara: S.S.Y.B. Yayın No:422, 1973, 93-4.
25. Üner R. "Türkiye'de Sağlık Hizmetleri". Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., 1961; 35(3-4):6-11.
26. Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün Zührevi Hastalıklara Karşı Alınacak Tedbirler Hakkında 12/5/1961 ve Fr. 4-7/493 Sayılı Genelge. Sağlık Dergisi. S.S.Y.B. Yay., s1961; 35(5-6):20-1.
27. Türkiye İstatistik Yıllığı 1999. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Geliş Tarihi: 06.01.2004

Yazışma Adresi: Ph.D. İnci HOT

İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Deontoloji AD, İSTANBUL
inci_hot@mynet.com